

ninä, voitto (venäjäksi *pobeda*) on Venäjällä melkein pyhä. Jotta voittoa ei tahrata, on tabu puhua Neuvostoliiton ja Stalinin rikoksista omaa kansaa ja naapurimaita vastaan. Esimerkki tästä on Juri Dmitrijevi, joka tutkii 1930-luvun NKVD:n etnisten puhdistusten uhreja Sandarmohissa, Karjalassa. Hän on 1990-luvulta asti kerännyt materiaalia NKVD:n arkistoista ja tehnyt omia kaivauksiaan Sandarmohissa, jossa NKVD ampui poliittisia vankeja. Tästä syystä NKVD:n seuraaja FSB on syyttänyt Dmitrijeviä keksitystä lapsipornorikoksesta. Kun Dmitrijevi oli vaiennettu, FSB aloitti kaivaukset samalla paikalla tarkoituksenaan löytää neuvostoliittolaisia uhreja, jotka Suomen armeija olisi ampunut. Todisteita suomalaisten ampumista uhreista ei löytynyt. FSB:n ja Kremlin logiikka lienee se, että jos Sandarmohissa olisi neuvostoliittolaisia sotilasvainajia, ei voisi sanoa, että Stalin oli poikkeuksellisen paha. Silloin kaikki valtiot näyttäytyisivät samanlaisina, niin Suomi kuin Neuvostoliittokin. Epäoikeudenmukaisilla ver-

tauksilla, vaientamisilla ja ”whataboutismilla” Putinin hallinto estää yhteiskunnallista keskustelua Neuvostoliiton historiasta ja rikoksista sekä siitä, mitä niistä tulisi oppia.

Samettidiktatuuri sisältää monia tarinoita Venäjän arkielämästä. Tässä tyyli-ilajissa Laurén on mestari, ja hän on erittäin suosittu niin Ruotsissa kuin Suomessakin. Hän kirjoittaa flirttailusta lähikaupassa, bussikuskeista, jotka eivät kerro missä bussi on (ja muista matkustajista, jotka tulevat apuun) sekä itsensä (ja tyttärensä) kokemuksista ankarista urheilu- ja šakkivalmentajista. Tarinat piristävät lukukokemusta, mutta niiden suuri määrä ja kirjan lyhyet kappaleet tekevät *Samettidiktatuurista* kirjan, joka ei paneudu kovin syvälle käsittelemisensä aiheisiin. *Samettidiktatuuri* on silti mielenkiintoinen kirja, jossa on paljon kiinnostavia havaintoja ja tietoa sekä Venäjän vallanpitäjistä että arkielämästä.

Gustaf Olsson

Tšekkiläinen väitös taistolaisista

Barbora Skálová. *Na čí straně stojíš? Radikální levice v poválečném Finsku – fenomén marxismu-leninismu v zemi mimo východní blok. Disertační práce. Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, Univerzita Karlova, 2021. 170 s.*

Prahan Kaarlen yliopiston yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa hyväksyttiin vuoden 2021 syyskuussa väitöskirja Suomen taistolaisliikkeestä, jonka tarkastajana ja vastaväittäjänä allekirjoittanut sai kunnian toimia. Työn nimi suomeksi kuuluu: ”Kenen joukoissa seisot? Marxistis-leninistinen ilmiö itäblokin ulkopuolisessa maassa”. Väittelijä Barbora Skálová on jo aiemmissa tutkimuksissaan käsitellyt aihetta. Hän on myös opiskellut suomea niin, että kykenee lukemaan kieltä vaivatta ja haastattelemaan entisiä taistolaisia suomeksi.

Skálová esittelee taistolaisliikkeen radikaalivasemmistolaisena ja Neuvostoliiton politiikkaa kritiikittä tarkastelevana ilmiönä, jolla hänen mielestään oli hallitseva asema niin suomalaisissa opiskelija- kuin kulttuuripiireissä 1960- ja 1970-lukujen taitteessa ja vielä vähän sen jälkeenkin. Taistolaisen toiminta sijoittuu ajan sisä- ja ulkopolitiisiin puitteisiin, joita Skálová

monien muiden lailla kutsuu suomettuneiksi.

Skálován mielestä taistolaisliike oli eurooppalaisittain ainutlaatuinen marxilais-leniniläinen ”anti-anti-establishment-liike”. Suomessa radikaali opiskelijaliike alkoi hallitsevan eliitin vastaisena ”anti-establishment-liikkeenä”. Uusvasemmistolainen suuntaus lähti liikkeelle ja oli voimissaan ennen kaikkea USA:ssa, Ranskassa, Länsi-Saksassa ja Italiassa sekä osin myös Pohjoismaissa, joissa se hyökkäsi autoritaarisia rakenteita ja vallitsevaa arvokonservatismia vastaan. Se halusi voimaan Ranskan vallankumouksen vapauden, veljeyden ja tasa-arvon ihanteet sekä suoran demokratian, minkä vuoksi se sanoutui vallitsevista puoluejärjestelmistä. Lännessä radikaalit eivät pitäneet Neuvostoliittoa esikuvanaan, vaan kritisoivat sitä jyrkästi jo ennen Tšekkoslovakian miehitystä.

Uusvasemmistolainen liike rantautui Suomeen jokseenkin alkuperäisessä muodossa. Täällä ei kuitenkaan ollut poliittisesti viisasta arvostella Neuvostoliittoa. Pian uusvasemmistolaiset sitoutuivat vasemmistopuolueisiin, varsinkin kommunisteihin, mikä merkitsi sen muuttamista ”anti-anti-establishment”-liikkeeksi. Huomattava osa entisistä uusvasemmistolaisista opiskelijoista siirtyikin sosiaalidemokraattisten

järjestöjen kautta suoraan vähemmistökommunistien eli taistolaisien tukijoiksi.

Toinen anti-etuliite oli jonkinlaista marxilaisesta termistöstä lainattua ”kieltämisen kieltämistä” tarkoituksena ilmeisesti viitata taistolaisien omaan osittaiseen aseoitumiseen vallitseviin valtiollisiin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Valittiinhan muun muassa eduskuntaan myös taistolaisia kansanedustajia, ja SKP:n vähemmistöä edustanut veteraanikommunisti Erkki Tuominen oli lyhyen aikaa oikeusministerinäkin. Läntiset liikkeet sen sijaan sanoutuivat irti valtiollisista rakenteista. Toki taistolaiset ehkä muita poliittisia ryhmittymiä enemmän puhuivat demokratiasta ja vaativat sitä jokaisessa mahdollisessa tilanteessa. Heidän esimerkkimateriaan Neuvostoliittoa ei kuitenkaan voinut pitää minään demokratian mallimaana, varsinkaan brežneviläisen pysähtyneisyyden aikana.

Skálován tutkimus valaisee syitä taistolaisliikkeen syntyyn, poliittiseen nousuun ja kukistumiseen sekä liikkeen vaikutusta suomettuneeseen ulko- ja sisäpolitiikkaan. Samalla taistolaisuus suomalaisena ilmiönä liittyy myös entisen Tšekkoslovakian historiaan, erityisesti Varsovan liiton joukkojen miehitykseen vuonna 1968. Miehityshän sinetöi Suomen Kommunistisen Puolueen jakautumisen kahteen toisilleen vihamieliseen leiriin, kun puolueen enemmistö tuomitsi miehityksen selvin sanoin heti tuoreeltaan vähemmistön eli taistolaisien taas hyväksyessä varauksetta Neuvostoliiton ja sen liittolaisten toimenpiteet.

Tutkimus käsittelee yksityiskohtaisesti taistolaisliikkeen teoreettista kapitalisminvastaisuutta ja vertaa sitä länsimaisten radikaaliliikkeiden antikapitalismiin sekä teoreettisella että käytännön tasolla. Juuri antikapitalismi olisi saattanut yhdistää taistolaiset läntiseen vasemmistoradikalismiin. Mutta suhde Neuvostoliittoon ja autoritaarisuuteen erotti heidät lännestä.

Tutkimuksen päättää ennen johtopäätöslukua mielenkiintoinen osuus, joka perustuu näkijöiden ja kokijoiden haastatteluihin. Skálová on vuonna 2010 haastatellut kahdeksaa entistä taistolaisvaikuttajaa heidän suhteestaan omaan radikaaliin poliittiseen menneisyyteensä. Haastattelija on huomaavaisesti ja korrektisti käyttänyt haastateltavista vain etukirjaimia.

Skálován huomattava ansio moneen suomalaiseseen historiankirjoittajaan nähden on, että hän tarkastelee suomalaista kohdettaan kansainvälistä taustaa vasten. Näin hän osoittaa ansiokkaasti, miten ainutlaatuinen taistolaisliike oli. Taustoittamalla liikkeen syntyä ja liitännäisyyttä nuorisoradikalismin yleiseen syntyyn ja voimis-

tumiseen hän osoittaa, ettei edes taistolaisliike ollut pelkästään suomalais-neuvostoliittolainen draama, Neuvostoliiton ”viides kolonna” Suomessa, vaan siihen liittyi laajempia geopolittisia kysymyksiä. Skálová kiteyttää tutkimuksensa keskeiset kysymykset seuraavasti: 1) *Mitkä syyt johtivat taistolaisliikkeen syntyyn ja mitkä mekanismit pitivät sitä hengissä?* 2) *Mikä oli taistolaisien asema ns. uusvasemmistolaisessa liikkeessä?* 3) *Miten entisten taistolaisien poliittinen menneisyys heijastuu heidän nykyiseen elämäänsä sekä miten heidän yksilöllinen ja kollektiivinen muistinsa tulkitsi tutkijan haastattelukysymyksiä ja suhtautuu niihin? Entä miten heidän tulkintansa näistä eroaa nykyisestä vallitsevasta historiankirjoituksesta?*

Lännessä toista maailmansotaa seurasi ta- loudellinen kasvu, joka johti syviin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Siihen liittyi syntyvyyden räjähdys: uudet ikäluokat olivat myös muualla kuin Suomessa suuria. Kun nämä varttuivat aikuisiksi 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa, aikaisempaa suurempi osa heistä hakeutui yliopistoihin ja korkeakouluihin. He asettivat kyseenalaisiksi monet edellisten sukupolvien historiantulkinnat ja käsitykset. Suomessa nuoret radikaalit tunsivat vanhempiensa valehdelleen heille vuoden 1918 sodan tapahtumista. Nuorten opiskelijoiden protestiliike pyyhkäisi koko läntisen teollistuneen maailman yli. Vaikka liike omaksui jonkin verran erilaisia muotoja eri maissa, sillä oli kuitenkin niin paljon yhteistä, että voitiin puhua uusvasemmistosta.

Suomalainen vasemmistolaisen opiskelijoiden protestiliike suuntautui ennen pitkää aivan toisin kuin muut läntiset protestiliikkeet. Se alkoi suhtautua myönteisesti Neuvostoliittoon ja hyväksyi niin Unkarin kuin Tšekkoslovakiankin miehitykset sekä uskoi sosialistiseen vallankumoukseen Suomessa. Taistolaisista tuli Suomen kylmän sodan aikaisen ulkopolitiikan ns. suomettumisen äänekkäitä tukijoita. Samoin he Skálován mukaan muodostivat ensimmäisen intellektuaalisen kapitalisminvastaisen joukko- liikkeen Suomessa. Taistolaisliike oli väittelijän mukaan suoranainen seuraus Suomen kylmän sodan kaksinaapaisen maailmanjärjestyksen aikana harjoittamasta ulkopolitiikasta.

Opiskelijaradikalismia edelsi erilaisia rauh- ja naisliikkeitä, jotka olivat Suomessa erillään puoluepolitiikasta ja monet niistä olivat yhteistyössä suomalaisen radikaaliliikkeen uusvasemmistolaisen vaiheen aikana. Aikakauden iskulause ”kaikki on poliittista” täydentyi ja sai sisältöä, kun jakolinjat alkoivat muotoutua jo 1960-luvulla.

Suomettumisella oli taistolaisliikkeeseen suora, mutta moniselitteinen vaikutus. Yhtäältä se tuki ja vahvisti presidentti Kekkonen ulkopoliittikkaa. Toisaalta suomettuminen Skálován mielestä esti taistolaisia asettumasta poliittista valtavirtaa vastaan. Niinpä nämä turvautuivat ääriasenteisiin hyväksymällä täysin Tšekkoslovakian ja Unkarin miehitykset sekä omaksumalla varauksetta ja kritiikittä marxismi-leninismien ideologian. Samanlaisen vaikutuksen sai aikaan suomalaisten – Skálován mielestä – varaukseton suhtautuminen Leniniin, koska tämä oli järjestänyt Suomelle itsenäisyyden. Suomettumispolitiikka Suomessa tuolloin vallinneen yhteiskunnallisen ilmapiirin kanssa sekä poliittisen eliitin myönteinen asenne Neuvostoliittoon muodostivat kuvion, joka veti vasemmisto-opiskelijoita radikalismiin.

Suomen suhtautuminen Tšekkoslovakian miehitykseen kytkeytyi tiukasti maan geopolittiseen asemaan ja vaikutti sekä Suomen poliittiseen näyttämöön kokonaisuudessaan että SKP:n jäsenistöön. Neuvostomiehitys rävytti SKP:ssä kytenet ideologiset erimielisyydet liekkeihin ja jakoi puolueen kahtia ratkaisevasti ja lopullisesti maltilliseen enemmistöön ja radikaaliin vähemmistöön. Suhtautumisesta miehitykseen tuli yksi taistolaisten kollektiivisen identiteetin tukipilareista.

Kuten muualla Euroopassa Suomessakin radikaalivasemmistolaisen opiskelijaliikkeen nousu liittyi sodanjälkeisten suurten ikäluokkien sukupolvikapinaan vanhempien konservatiivisuutta vastaan. Suomessa tässä yhteydessä vuoden 1918 sodasta käytävä kiista puhkesi uudelleen. 1960-luvulle asti sodasta oli vallinnut vain voittaneen puolen, valkoisten, näkemys, mutta tuolloin huomio kiinnittyi myös hävinneiden punaisten historiaan. Perustavanlaatuisen sukupolvien välinen kuilu avautui, kun sodan historia avattiin uudelleen. Se näytteli keskeistä osaa opiskelijoiden radikalisoitumisessa ja heidän kiinnittymisessään Neuvostoliittoon, kuten myös haastatellut taistolaisaktivistit muistelivat.

Skálován mielestä Suomessa ei ennen taistolaisopiskelijoita ollut käytännöllisesti katsoen lainkaan vasemmistolaista älymystöä. Hänen mielestään tämä johtui punaisten tappiosta vuonna 1918 ja sitä seuranneesta kehityksestä sotien välisenä aikana. Kun kommunistit vuonna 1944 pääsivät yli 20 vuoden maanalaisen toiminnan jälkeen toimimaan julkisesti, jäsenistö muodostui pikemminkin ammattimaisista puoluekaadereista kuin vasemmisto-intellektuelleista. Taistolaisten tyytymättömyys ideologialle irrotettuun vallankäyttöön, jota SKP:n enemmistö harjoitti

maan hallituksessa, oli tärkeä syy vähemmistöläisten yhä jatkuvaan radikalisoitumiseen. Entiset taistolaiset pitivät itseään ennen kaikkea älymystön kapitalismin vastaisena liikkeenä, joka suhtautui kapitalismiin ja sosialismiin teoreettisesti. He pitivät suurtyötään *Suomalainen kapitalismi* (1979) ensimmäisenä kattavana ja laajana analyysinä suomalaisesta markkinayhteiskunnasta ja yhtenä koko taistolaisliikkeen tärkeimmistä saavutuksista.

Taistolaisten antikapitalistiseen moraliiniin liittyi olennaisesti heidän pyrkimyksensä tuoda sosialistinen vallankumous Suomeen, vaikka monilla heistä oli selvä käsitys Neuvostoliitossa ja muissa Itäblokin maissa vallitsevasta reaaliosialistisesta järjestelmästä. Taistolaisten usko sosialistiseen Suomeen perustui heidän marxilais-leninistiseen ideologiaansa. Heille sosialismi oli yhteiskunnallisen kehityksen tulos, jota historian kulku marxilaisen materialismin mukaan noudattaa. Tulevaisuuteen suuntautuneena hankkeena sosialismi auttoi heitä sopeutumaan voimassa olleen Neuvostoliiton järjestelmän ilmeisiin puutteisiin ja vajavaisuuksiin. Samoin he uskoivat, että tulevaisuudessa suomalainen yhteiskunta olisi valmis hyväksymään sosialismin. Paljon vertauksia sisältävä marxilainen kielenkäyttö antoi taistolaisille mahdollisuuden tähdentää, että tulevaisuuden sosialismi Suomessa olisi täysin erilainen kuin Neuvostoliitossa tuolloin vallinnut järjestelmä. Marxilais-leninistinen ideologia auttoi heitä legitimoimaan neuvostomyönteisen asenteensa Neuvostoliiton välittömässä läheisyydessä.

Taistolaisliikkeellä oli kuitenkin paljon yhteisiä peruslähtökohtia Länsi-Euroopan vasemmistolaisten opiskelijaliikkeiden kanssa. Samoin kuin nämä myös taistolaiset olivat ”hullun vuoden” 1968 perillisiä. Samat maailman tapahtumat olivat vaikuttaneet heihin kuin länsieurooppalaisiin radikaaliliikkeisiin. Taistolaiset olivat samalla tavoin fundamentaalinen antikapitalistinen liike kuten lännen marxilaiset, maolaiset tai trotskilaiset ryhmät. Kuitenkin marxismi-leninismiin sitoutuneet, marxilais-leninististä semantiikkaa käyttäneet taistolaiset pitivät sosialismia projektina ”kirkaaseen tulevaisuuteen”, kun taas läntiset radikaalit keskittyivät nykyisyyteen ja halusivat rakentaa uuden vapaan maailman ”tässä ja nyt”.

Hyvinvointivaltion nopea kehitys oli osa yhteiskunnallisia muutoksia, jotka Suomi kävi läpi 1960- ja 1970-luvuilla. Hyvinvointivaltion turvaverkko auttoi selviytymään markkinaliberaalisten yhteiskunnan ulospäinkin näkyvästä kielteisistä piirteistä. Se oli myös syy, miksi

radikaali vasemmisto ei onnistunut mobilisoimaan työväenluokkaa, joka rajoittui purkamaan tyytymättömyyttään laillisten ammattiliittojen, lakkojen ja kolmikantayhteistyön kautta. Takaiskuista huolimatta taistolaiset kuitenkin uskoivat edelleen perinteiseen proletariaattiin sosialistisen vallankumouksen päävoimana.

Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen läntiset kommunistipuolueet alkoivat toinen toisensa jälkeen kääntää selkensä Neuvostoliiton kommunistiselle puolueelle NKP:lle. Lännen uusvasemmistolaiset kritisoivat yhtä äänekkäästi Neuvostoliittoa. Vastakohtana tälle taistolaiset hyväksyivät kritiikkiä Neuvostoliiton toimet ja tukivat niitä varauksettomasti, ja toisin kuin eurooppalainen uusvasemmisto taistolaiset eivät vastustaneet yhteistyötä perinteisten puolueiden kanssa.

Taistolaisaktiivien muistelut tuovat arvokkaan lisän tämän historiallisen ilmiön tulkitsemiseksi. Ne käyvät usein yksin kirjallisista lähteistä saatujen tietojen kanssa. Useimmat haastatellut muistelijat tähdentävät miten tärkeä merkitys vuoden 1918 sodan uudelleenarvioinneilla oli heidän poliittiselle ja yhteiskunnalliselle heräämiselleen. Samanlaista osaa näyttelivät väittelijän mukaan sekä suomalaisen yhteiskunnan äärimmäinen politisoituminen että nopeasti etenevät maailman tapahtumat heidän aktivoitumisessaan. Taistolaiset hyväksyivät täysin suomettumisen sen positiivisessa merkityksessä samoin kuin presidentti Kekkonen ulkopolitiikan.

Muisteluissa toistuu usein taistolaisliikkeen antikapitalistinen luonne. Tämä näkökohta on usein lyöty laimin taistolaisliikettä koskevassa historiankirjoituksessa. Vaikka haastatellut olivat eri mieltä siitä, missä määrin liike korosti marxilais-leninististä ideologiaa, he olivat yksimielisiä Suomen omasta omintakeisesta tiestä sosialismiin, vallankumouksesta ilman väkivaltaa.

Monet muistelijat tunsivat hyvin neuvostotyyppisen sosialismin, olivathan he opiskelleet Neuvostoliitossa tai muissa Itäblokin maissa. He olivat hyvin perillä reaaliosialismin puutteista ja heikkouksista. Mutta he eivät milloinkaan puhuneet niistä julkisesti pitääkseen poliittisen liikkeensä hengissä ja varjellakseen oman persoonansa koskemattomuutta. Se oli osa strategiaa. Tämä liittyy myös liikkeestä eläviin stereotyyppioihin ja myytteihin, joita muistelijat uskovat olevan. Todistusten mukaan liike oli kaikkea muuta kuin yhtenäinen monoliitti, vaan siellä oli lukuisia erilaisia mielipiteitä myös Neuvostoliitosta ja suhteesta siihen.

Mihin ja miten taistolaisliike kohtasi lop-

punsa, siitä muistelijat ovat yhtä mieltä valitsevan historiankirjoituksen kanssa: se oli yhden sukupolven liike, joka ammensi itsensä tyhjiin monien vuosien intensiivisellä poliittisella toiminnallaan. He lähtivät yliopistoista, perustivat perheitä ja siirtyivät työelämään. Ne taistolaisopiskelijat, jotka sinnittelivät loppuun asti, turhautuivat liikkeen byrokratisoitumiseen, ideologiseen luutumiseen ja kaavoihin kangistumiseen. Kävi niin kuin aina tähän asti on tavannut käydä: nuoret ihanteelliset ihmiset korvataan uskollisilla, tottelevaisilla ja liikaa kyselemättömillä puoluekaadereilla.

Skálová tutki vain opiskelija- ja kulttuurijärjestöjä, vaikka taistolaisilla tarkoitetaan koko entisen SKP:n vähemmistöä, jonka keulamiehenä oli Taisto Sinisalo. Taistolaiset jäivät selvään vähemmistöön sekä kommunistisen puolueen järjestökentässä että ammattiyhdistysliikkeessä: vain Kumi- ja nahkatyöväen liitolla oli taistolainen puheenjohtaja. Mutta heidän puoluekurinsa oli paljon tiukempi kuin puolue-enemmistön ja varsinkin vuoden 1968 jälkeen Moskovan tukirahat valuivat pääasiallisesti heille. Tosin NKP:n poliittinen ja taloudellinen tuki sitoi kaksi tosiasiallisesti eri puoluetta keinotekoisesti yhdeksi. Vasta Gorbatšovin nousua Kremlissä valtaan SKP:n puoluejohtajaksi noussut Arvo Aalto uskalsi 1980-luvun puolivälissä potkaista taistolaisten hallitsemat puoluepiirit ulos puolueesta. Jäätyään omilleen SKP:stä erotettu vähemmistöosapuoli kutistui täysin marginaaliseksi poliittiseksi liikkeeksi.

Loppujen lopuksi taistolaisliikkeen johto oli tiukasti ns. työläistaustaisten miesten. Tosin tämä koski niin puolue-enemmistöä kuin vähemmistöä. Opiskelijaradikaalit toimivat lähinnä neuvonantajina. Varsinainen kamppailu puolue-enemmistön ja -vähemmistön välillä käytiin työpaikoilla ja perusjärjestöissä. Niissä entisistä tovereista tuli usein jopa henkilökohtaisia vihamiehiä. Niinpä Skálován sinänsä ansiokas tutkimus kaipaasi täydennykseen tutkimusta varsinaisista syivistä riveistä, taistolaisista työläiskommunisteista. Tosin he, kuten Skálová on huomannutkin, muodostivat varsin pienen osan niin järjestäytyneistä kuin järjestäytymättömistä työläisistä, koska enemmistöläiset sosiaalidemokraateilla vahvistettuina olivat joukkovoimaltaan ylivoimaisia.

Yksi pienehkö asiavirhe on lopuksi syytä nostaa esiin: toisin kuin väittelijä esittää, Ele Alenius ei ollut koskaan SKP:n jäsen vaan vakaumusellinen demokraatti ja vasemmistososialisti.

Heikki Larmola